

چراغی که کیارستمی روشن کرد

خسرو دهبقان

۱) برای اینکه جشنواره فجر را توضیح بدهیم باید یادمان باشد در این چهل و چند سال بعد از انقلاب ما در کنار جشنواره فجر جشنواره‌های دیگری هم داریم که لازم است توضیحاتی درباره‌شان بدهیم و بعد برگردیم و ببینیم جشنواره‌ها در جهان چه جایگاهی دارند. کجاها هستند. چه کار می‌کنند و این پدیده در سراسر عالم چه کار کردی دارد. اگر تصویری از جشنواره‌ها در جهان بدهیم کمک می‌کند که ما جشنواره فجر را بهتر بشناسیم و کنارش توضیح خواهیم داد که قبل از انقلاب ما در زمینه جشنواره‌های سینمایی چه وضعیتی داشتیم و خلاصه اوضاع چگونه بوده است.

۲) فارغ از اینکه عباس کیارستمی و فیلم‌هایش را دوست داریم یا نداریم که بحث جدایی است، یادی کنیم از کیارستمی که چراغ اول را او در آن سال‌ها در جشنواره کن روشن کرد. جاده صاف کن اساسی سینمای ایران به سمت جشنواره‌ها با آثار کیارستمی شروع شد. کیارستمی آگاهانه این کار را نکرد ولی آن اتفاق، برنده جایزه شدن در جشنواره کن باعث شروع حرکتی شد که سینمای ایران در جهان شناخته شود. اینکه سینمای ایران دقیقاً یعنی چه و میوه چه درختی است با کیارستمی اتفاق افتاد و با فیلم‌های او بود که جهان سینمای ایران را به جا آورد. بعد از کیارستمی آن اتفاق مهم رخ می‌دهد و حالا هیچ جشنواره‌ای در جهان نیست که سینمای ایران را نشناسد و برایش مهم نباشد که فیلمی از سینمای ایران را ببیند. حالا با بخش مسابقه یا بخش‌های جنبی و فارغ از هر حاشیه و فرامتنی سینمای ایران برای هر جشنواره‌ای در جهان صاحب یک حرمت و کرامتی شده که ما این را مدیون عباس کیارستمی هستیم. ۳) یادمان باشد که ما در کنار جشنواره فجر، جشنواره عمار را داریم، جشنواره حقیقت را داریم و جشنواره خیلی خیلی قدیمی رشد را داریم. جشنواره‌های پراکنده دیگری هم هستند که در گوشه و کنار برگزار می‌شوند. مثلاً خانه سینما سال‌ها به مناسبت روز ملی سینما، متولی برپایی جشنی سینمایی بود که آن هم به یک معنی یک طور جشنواره بود. بنابراین در این سال‌ها همیشه جشنواره‌های متعددی برگزار شده ولی پایه اصلی و وسط خیمه سینمای ایران جشنواره فجر بوده است.

تغییر مسیر

ناهدید پیشور

۱) در جشنواره‌های که بیشتر فیلمسازان حاضر در آن را جوانان تشکیل می‌دهند، بهروز افخمی از معدود کهنه کاران حاضر در فجر چهل و دوم است؛ کارگردانی که با «صبح اعدام» پس از ۹ سال غیبت به جشنواره آمده است. آخرین بار افخمی به عنوان کارگردان با «روبه» در جشنواره سی‌ویکم حاضر بود؛ البته که او در این سال‌ها در حاشیه و متن سینمای ایران و جشنواره فجر حضور داشته است. افخمی در این یک دهه به عنوان داور، عضو هیأت انتخاب، تهیه‌کننده، برنامه‌ساز و مجری، بیشتر از اغلب همکارانش در جشنواره حاضر بوده است. بهروز افخمی ۶۷ ساله، امسال «صبح اعدام» را کارگردانی و راهی فجر کرد؛ فیلمی تاریخی درباره یکی از وقایع و شخصیت‌های مهم دهه ۴۰ که به اعدام طیب حاج‌رضایی می‌پردازد؛ فیلمی سیاه و سفید و بدون بازیگری مشهور که ستاره‌اش کارگردانش است. بهروز افخمی امسال هم در مسابقه جشنواره فیلم دارد و هم در برنامه تلویزیونی هفت حاضر است.

۲) داستان بهروز افخمی و جشنواره از دوره نهم جشنواره آغاز شد؛ از بهمن سال ۶۹ که افخمی با فیلم «عروس» چشم‌ها را خیره کرد. کارگردان جوانی که پیش از آن سریال دشوار «کوچک جنگلی» را کارگردانی کرده بود (و نسخه سینمایی سریال هم با نام «تفنگ‌های سحرگاه» در جشنواره هفتم به نمایش درآمده بود)، چهره کنجکاو و برانگیز جشنواره نهم نبود؛ جشنواره‌ای که ۲ فیلم «توبت عاشقی» و «شب‌های زاینده‌رود» آن را دچار حاشیه و در دسرهای جدی کرد و فیلم برگزیده‌اش هم «پرده آخر» بود که رکورد دریافت جایزه را در فیلم فجر شکست. در جشنواره جنجالی نهم، «عروس» با کارگردانی جوان و بازیگرانی ناشناخته فیلم مهمی به نظر نمی‌رسید. پس از نمایش فیلم در جشنواره اما داستان عوض شد. استقبال تماشاگران جشنواره و منتقدان، با حمایت داوران همراه شد و افخمی سیم‌رغ بلورین بهترین فیلم اول و دیپلم افتخار کارگردانی را گرفت و ابوالفضل پورعرب و نیکی کریمی پس از جشنواره نهم، بازیگرانی بودند که تهیه‌کننده‌ها و کارگردان‌های زیادی قصد داشتند با آنها کار کنند. فیلم اسکوپ و خوش‌آب‌ورنگ بهروز افخمی، با فیلمبرداری نعمت حقیقی و موسیقی بابک بیات و تدوین محمدرضا موئینی، هالیوودی‌ترین فیلم سینمای ایران در انتهای دهه ۶۰ بود.

۳) داستان موفقیت‌های افخمی با توفیق تجاری فوق‌العاده «عروس» آغاز شد و وقتی شهریار بحرانی در مسیر کارگردانی «روز فرشته» به مشکل خورد و افخمی فیلم را به سرانجام رساند، خیلی‌ها او را یکی از حرفه‌ای‌ترین کارگردان‌های نسل پس از انقلاب نامیدند؛ کارگردانی که نهضت جامعه‌رانی شناخت، به سینمای آمریکا علاقه‌مند بود و حمایت منتقدان را هم داشت. حتی شکست فیلم جاه‌طلبانه «روز شیطان» که در جشنواره سبزه‌دهم مورد توجه قرار نگرفت هم خدشه‌ای به جایگاه افخمی وارد نکرد. افخمی در اتفاقی عجیب، به دفتر پویا فیلم رفت و فیلم اکشن «عقرب» را برای حسین فرحبخش جلوی دوربین برد؛ فیلمی که در نهایت فرحبخش به اتمامش رساند و به عنوان کار گروهی در جشنواره به نمایش در آمد. دهه ۷۰، دهه افخمی بود. وقتی علی حاتمی در حال کارگردانی «جهان پهلوان تختی» از دنیا رفت، از میان هم‌نسلان نامدارش، ابتدا قرار بود فیلم نا تمام حاتمی را به سرانجام برسانند ولی در نهایت قرعه به نام افخمی درآمد. افخمی خیلی زود متوجه شد که فیلم آن «استاد بی‌رهر» را هیچ‌کس نمی‌تواند ادامه دهد و با حرفه‌ای‌گری و سرعت عمل، فرایند ساخت فیلمی درباره تختی را به فیلمی معمایی تبدیل کرد. جهان پهلوان تختی در جشنواره شانزدهم فجر، مورد توجه داوران قرار گرفت و در سالی که «ژانسن شیشه‌ای» حاتمی کیا فیلم شاخص جشنواره بود، مهجور ماند؛ هر چند منتقدان با نگاهی ستایش‌آمیز سراغ فیلم رفتند و بی‌مهری داوران را جبران کردند. در اواخر دهه ۷۰، افخمی این شانس را داشت تا با «شوکران» به جشنواره فیلم بیاید، ولی در

بهروز افخمی پس از ۹ سال، با صبح اعدام به جشنواره فیلم فجر آمده است

نهایت تصمیم بر این شد که فیلم مستقیم راهی آکران شود. به این ترتیب، بهترین فیلم افخمی راه به جشنواره نیافت. در پایان دهه ۷۰، دفتر مهتاب فیلم، جایی که بهروز افخمی، سیدضیاء هاشمی، محمدرضا هنرمند و شهریار بحرانی راه انداخته بودند، تعطیل شد و شرکای یکی از دفتر مهم فیلمسازی دهه ۷۰، هم‌کدر راه خود را رفتند.

۴) دهه ۸۰، بیشتر دهه پروژه‌های ناکام افخمی بود. ساخت فیلم متفاوت «گاوخونی» بر اساس رمان ستایش شده جعفر مدرس صادقی، نشانه‌ای از تغییر مسیر کارگردانی بود که پیش‌تر در فضای سینمای کلاسیک داستان‌گو گام برداشته و با اعتماد به نفس سراغ زمانی رفته بود که به نظر می‌رسید نمی‌شود بر اساس آن، فیلم ساخت. افخمی اما به شیوه خاص خودش «گاوخونی» را کارگردانی کرد و در جشنواره بیست‌ویکم فجر، جایزه ویژه بهترین کارگردانی را از بخش بین‌الملل گرفت. کارگردانی که قبلاً نشان داده بود نبض گیشه را به خوبی می‌شناسد و پر فروش‌ترین فیلم ابتدا و انتهای دهه ۷۰ را در کارنامه داشت، به سمت سینمای جشنواره‌های تغییر مسیر داده بود. فیلم «ته‌دنیا» هم که بر اساس داستانی از پرویز صمدی مقدم جلوی دوربین رفت، در تداوم همین تغییر مسیر جلوی دوربین رفته بود؛ فیلمی که در نهایت به سرانجام نرسید. در نیمه‌اول دهه ۸۰ نام افخمی با پروژه‌های بلندپروازانه‌ای گره خورد که هیچ‌کدام ساخته نشدند، ولی بارها تیتراژ شدند. بازسازی «قصیر» کیمیایی و فیلم «تنگسیر» نادری، از جمله پروژه‌های ناکام افخمی بودند تا اینکه نوبت به «فرزند صبح» رسید؛ فیلمی زندگینامه‌ای درباره بنیانگذار انقلاب که پر سوسه تولیدش بسیار طولانی شد و نسخه‌های مخدوش از آن در بیست‌ونهمین جشنواره فیلم فجر به نمایش درآمد. مهاجرت به کانادا و ساخت فیلمی به زبان انگلیسی در آنجا، می‌توانست آغاز فصلی تازه در کارنامه افخمی باشد. افخمی اما در ابتدای دهه ۹۰ به ایران بازگشت و «آذر، شهدخت، پرویز و دیگران» را جلوی دوربین برد؛ فیلمی که احتمالاً برگزیده شدنش به عنوان بهترین اثر جشنواره سی‌ویکم فجر، ساندش را هم غافلگیر کرد. افخمی یک سال بعد با فیلم پلیسی «روبه» به جشنواره آمده، فیلمی که نادیده گرفته شد و در آکران هم شکست خورد. در سال‌های بعد افخمی فعالیت‌هایی در تلویزیون داشت؛ از ساخت سریال تاب‌رسان‌سازی و اجرای برنامه «هفت» کارگردان تازم نفس و خوش‌قریحه دهه ۷۰ سینمای ایران در یک‌دهه اخیر بیشتر چهره‌های جنجالی بوده‌است و آخرین جنجال هم سر ساخت فیلمی درباره پرونده قتل داربوش مهرجویی برپا شد؛ فیلمی که هنوز جلوی دوربین نرفته است.

۵) مسیری که افخمی از دهه ۶۰ طی کرد، امروز به «صبح اعدام» رسیده است؛ فیلمی سیاسی تاریخی که احتمالاً یکی از آثار بحث‌برانگیز جشنواره امسال خواهد شد. افخمی در حالی فیلم «صبح اعدام» را کلید زد که اواخر سال گذشته گفته بود: «فکر می‌کنم «فرزند صبح» بهترین فیلمی است که ساختم و دوست دارم این آخرین فیلم من به عنوان کارگردان سینما در ایران باشد. شاید اگر عمری بود در خارج از کشور، فیلم سینمایی برای بخش جهانی و عرضه در پلتفرم‌ها بسازم و فکرهایی هم از این بابت دارم، اما در سینمای ایران دوست دارم با همین «فرزند صبح» کارگردانی را تمام کرده باشم.» ظاهر سوزهای که از دل یک گزارش قدیمی روزنامه کیهان بیرون آمد، اقتدر جذاب بوده که افخمی را مجاب کرده پس از حدود یک‌دهه دوری از کارگردانی سینما، دوباره پشت دوربین برود. کارگردانی که ۲ سال پیش به عنوان تهیه‌کننده با فیلم «استاد» به جشنواره فجر آمده بود و پارسال هم عضو هیأت انتخاب بود، حالا به عنوان کارگردان در فیلم فجر حاضر شده است. «صبح اعدام» اقتباسی از گزارش مفصل یک خبرنگار از تیرباران و اعدام شهید طیب حاج‌رضایی و اسماعیل رضایی در روزنامه کیهان است. فیلم تازه افخمی، بر ششی از لحظات پایانی زندگی طیب حاج‌رضایی و اسماعیل رضایی است. «صبح اعدام» در ژانر تاریخی - سیاسی به صورت سیاه و سفید روی پرده می‌رود؛ فیلمی بدون بازیگر سرشناس که به واسطه شهرت کارگردانش دیده خواهد شد.

